

โลกทัศน์ไสยศาสตร์ในพระราชพงศาวดาร: ลักษณะและการเปลี่ยนแปลง

World Outlook of the Superstition in the Royal Chronicle: Characteristics and Changes

อรรณวิทย์ รอดเจริญ (Atthawit Rotcharoen)¹

ประเทือง ทินรัตน์ (Pratuang Dinnarata)²

สิริวรรณ นันทจันทูล (Siriwan Nantachantoon)³

Received: September 9, 2019

Revised: December 9, 2019

Accepted: December 27, 2019

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะและการเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ไสยศาสตร์ในพระราชพงศาวดาร ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพและนำเสนอผลแบบการพรรณนาวิเคราะห์ เก็บข้อมูลจากพระราชพงศาวดารฉบับความพิสดารจำนวน 13 ฉบับ จำแนกออกเป็น 3 สมัยตามจารีตการบันทึกพระราชพงศาวดาร ผลการวิจัยพบว่า พระราชพงศาวดารตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแสดงโลกทัศน์ด้านไสยศาสตร์ใน 6 ลักษณะ ได้แก่ 1) อิทธิปาฏิหาริย์ 2) ฤกษ์ยาม 3) เครื่องรางของขลัง 4) คาถาอาคม 5) โชคลาง และ 6) ความฝัน ทั้งนี้พระราชพงศาวดารที่ชำระในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแสดงโลกทัศน์ต่อการเปลี่ยนแปลงความเชื่อด้านไสยศาสตร์อย่างชัดเจน โดยนำแนวคิดตามหลักวิทยาศาสตร์มาอธิบายเพื่อปฏิเสธความเชื่อ

¹ หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
Doctor of Philosophy in Thai Language, Faculty of Humanities, Kasetsart University

^{2,3} ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

Department of Thai Language, Faculty of Humanities, Kasetsart University

เรื่องไสยศาสตร์ซึ่งสัมพันธ์กับการปรับเปลี่ยนประเทศสยามให้ทันสมัยตามวิทยาการ
ของชาติตะวันตก

คำสำคัญ: ไสยศาสตร์, พระราชพงศาวดาร, โลกทัศน์

Abstract

The objective of this research was to study the characteristics and changes of the world outlook of superstition in the royal chronicle. Qualitative research methods were used and the results are presented through descriptive analysis. Data were collected from 13 detailed royal chronicles, which were classified into three periods according to the royal chronicle record. The results of this research indicated that the royal chronicles from the Ayutthaya period to the Rattanakosin period during the reign of King Rama V presented six characteristics of the world outlook of superstition, namely: 1) supernatural power, 2) auspicious time, 3) charm and amulet, 4) spell, 5) fortune, and 6) dream. The royal chronicles revised in the reign of King Rama V expressed the world outlook of the changes in the superstition based on scientific concepts and principles to explain phenomena in order to deny superstition. This is related to the Siamese modernization to keep up with knowledge of the West.

Keywords: Superstition, Royal Chronicle, World Outlook

ความเป็นมาของปัญหา

พงศาวดาร หมายถึง เรื่องราวของเหตุการณ์เกี่ยวกับประเทศชาติหรือพระมหากษัตริย์ผู้เป็นประมุขของประเทศนั้น (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, หน้า 800) ดังนั้นพระราชพงศาวดารจึงเป็นประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่กำเนิดขึ้นตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถือเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์

ที่บันทึกเหตุการณ์เกี่ยวกับประเทศหรือพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นประมุขของประเทศ แม้วัตถุประสงค์ของพระราชพงศาวดารจะเป็นตำราสำหรับชนชั้นปกครองหรือชนชั้นนำ (นาฏวิภา ชลิตานนท์, 2524, หน้า 308) และเป็นเอกสารของราชสำนักที่บันทึกเรื่องราวพระราชประวัติของพระมหากษัตริย์ พระราชกรณียกิจ พระราชวงศ์ การเมือง การปกครองและการสงครามเป็นเนื้อหาหลัก อย่างไรก็ตาม พระราชพงศาวดารได้นำเสนอและแทรกเรื่องราวด้านไสยศาสตร์ไว้หลายเหตุการณ์ เช่น การทำเสน่ห์ การทำนายฝัน คาถาอาคม นิमित โชคลาง เป็นต้น สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อและบทบาทของไสยศาสตร์ต่อโลกทัศน์ของชนชั้นปกครองหรือชนชั้นนำไทยที่ใช้ไสยศาสตร์เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจเพื่อเอาชนะอุปสรรคที่ไม่สามารถควบคุมได้และทำให้เกิดกำลังใจในการดำเนินชีวิต

การชำระพระราชพงศาวดารมีจารีตการบันทึกที่สืบทอดมาอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2555, หน้า 369) กล่าวว่า การชำระมิได้แก้ไขเพียงตัวสะกดหรือทำให้เนื้อเรื่องสมบูรณ์ขึ้นเท่านั้น แต่ยังแก้ไขและตัดแปลงแนวคิดที่มีต่ออดีตอีกด้วย โดยเฉพาะในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกซึ่งมีชนบการบันทึกพระราชพงศาวดารที่สืบทอดมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา พระราชพงศาวดารสมัยนี้มีลักษณะแตกต่างอย่างชัดเจนกับพระราชพงศาวดารที่ชำระในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีปัญญาชนสยาม ได้แก่ “เจ้าพระยาทิพากรวงศ์” กับ “สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ” เป็นผู้ชำระซึ่งได้นำโลกทัศน์แบบสมัยใหม่เข้ามาบันทึกพระราชพงศาวดาร นับเป็นช่วงเวลาที่พัฒนาการการเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์ของไทยเปลี่ยนแปลงอย่างมหาศาลทั้งด้านวัตถุและจิตใจ (ฉลอง สุนทรวานิชย์, 2519, หน้า 64)

แม้ว่าไสยศาสตร์ในพระราชพงศาวดารจะเป็นเรื่องที่น่าสนใจ แต่จากการสำรวจงานวิจัยพบวิทยานิพนธ์เพียงเรื่องเดียวที่ศึกษาไสยศาสตร์ในเอกสารประวัติศาสตร์คือ “การศึกษาคำความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ของคนไทยจากเอกสารสมัยอยุธยา” ของจิตติ อยุธยา (2539) แต่ในงานวิจัยดังกล่าวศึกษาไสยศาสตร์จากพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาเพียง 3 ฉบับ ได้แก่ พระราชพงศาวดารฉบับไมเคิล วิกเกอร์ ฉบับวันวลิต และฉบับหลวงประเสริฐฯ ซึ่งเป็นพระราชพงศาวดารที่ชำระในสมัยกรุงศรีอยุธยา และนอกจากนี้ยังพบว่า งานวิจัยที่ศึกษาไสยศาสตร์ส่วนใหญ่เป็นงานวิจัย ด้านวรรณคดีไทย

มีจำนวน 3 เล่ม ได้แก่ “ไสยศาสตร์ในวรรณคดีไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น” ของ เรไร สืบสุข (2521) “การใช้ไสยศาสตร์ในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน” ของ ทศนีย์ สุจินะพงษ์ (2516) และ “การวิเคราะห์ความเชื่อในนิทานคำกลอนของสุนทรภู่” ของ ขนิษฐา ตันติพิมล (2535) เท่านั้น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาลักษณะและการเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ไสยศาสตร์ในพระราชพงศาวดาร 3 สมัย

วิธีการวิจัย

การวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) และ นำเสนอผลการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive research) เก็บข้อมูลจาก กลุ่มตัวอย่างพระราชพงศาวดารโดยแบ่งเป็น 3 สมัย ประยุกต์จากแนวคิดของ ศานติ ภัคดีคำ (2562) นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2555) และนาฏวิภา ชลิตานนท์ (2524) ตามจารีตการบันทึกพระราชพงศาวดาร โดยคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างเฉพาะพระราชพงศาวดารฉบับความพิสดาร ดังนี้

พระราชพงศาวดารสมัยที่ 1 จำนวน 6 ฉบับ ได้แก่ 1) พระราชพงศาวดารฉบับจักรพรรดิพงศ์ (จาต) 2) พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) 3) พระราชพงศาวดารสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพนฯ ตัวเขียน 4) พระราชพงศาวดารฉบับหมอบรัดเล 5) พระราชพงศาวดารฉบับบริติชมิวเซียม และ 6) พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา พระราชพงศาวดารสมัยนี้เป็นพระราชพงศาวดารฉบับความพิสดารกรุงศรีอยุธยาที่ชำระในสมัยกรุงธนบุรีจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4

พระราชพงศาวดารสมัยที่ 2 จำนวน 4 ฉบับ ได้แก่ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 4 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ข้า บุนนาค) พระราชพงศาวดารสมัยนี้เป็นพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ฉบับความพิสดารชำระโดยเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระราชพงศาวดารสมัยที่ 3 จำนวน 3 ฉบับ ได้แก่ 1) พระราชพงศาวดารฉบับกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ชำระโดยสมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพ 2) พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 และ 3) พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ 5 พระราชพงศาวดารสมัยนี้เป็นพระราชพงศาวดารสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ฉบับความพิสดาร ชำระโดยสมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยวิเคราะห์ลักษณะความเชื่อไสยศาสตร์โดยพิจารณาจากถ้อยคำที่สื่อความหมายถึงไสยศาสตร์และจำแนกประเภทไสยศาสตร์ โดยประยุกต์จากเอกสารและงานวิจัยด้านไสยศาสตร์ของเทพย์ สาริกบุตร (2514) เรไร สืบสุข (2521) และจิตใส อยู่สุขี (2539) ให้สอดคล้องกับพระราชพงศาวดารแบ่งออกเป็น 6 ลักษณะ ได้แก่ 1) อิทธิปาฏิหาริย์ 2) ฤกษ์ยาม 3) เครื่องรางของขลัง 4) คาถาอาคม 5) โชคลาง และ 6) ความฝัน

ผลการวิจัย

จากผลการวิจัยพบว่า ความเชื่อไสยศาสตร์ในพระราชพงศาวดารมี 2 ประเด็นหลัก ได้แก่ 1) ลักษณะไสยศาสตร์ในพระราชพงศาวดาร และ 2) การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ด้านไสยศาสตร์ในพระราชพงศาวดาร ดังนี้

1. ลักษณะไสยศาสตร์ในพระราชพงศาวดาร

ไสยศาสตร์ในพระราชพงศาวดาร คือ ความเชื่อของผู้ชำระพระราชพงศาวดารที่มีต่ออำนาจเหนือธรรมชาติหรือสิ่งลึกลับที่ไม่สามารถพิสูจน์ได้ด้วยเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ การใช้มนต์คาถาที่ทำให้เกิดอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ ความเชื่อเรื่องเวลากับการประกอบพิธีกรรมเพื่อให้ประสบผลสำเร็จ และการเห็นภาพขณะที่หลับซึ่งเชื่อว่าเป็นกลางบอกเหตุในอนาคต ผลการวิจัยพบว่า ลักษณะไสยศาสตร์ในพระราชพงศาวดารมี 6 ลักษณะ ได้แก่ 1) อิทธิปาฏิหาริย์ 2) ฤกษ์ยาม 3) เครื่องรางของขลัง 4) คาถาอาคม 5) โชคลาง และ 6) ความฝัน ดังต่อไปนี้

1.1 อิทธิปาฏิหาริย์ คือ ฤทธิ์อัศจรรย์เป็นการแสดงฤทธิ์ที่พันวิสัยของสามัญมนุษย์ได้อย่างน่าอัศจรรย์ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, หน้า 1414) รวมถึงอำนาจ

วิเศษของเทพเจ้า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และภูตผีปีศาจ อำนาจดังกล่าวสามารถบันดาลให้เกิดสิ่งต่าง ๆ หรือปรากฏการณ์เหนือธรรมชาติได้ (เรไร สืบสุข, 2521, หน้า 240) ความเชื่อเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ในพระราชพงศาวดาร มีดังนี้

พระราชพงศาวดารสมัยที่ 1 กล่าวถึงการแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ของพระบรมสารีริกธาตุแสดงในเหตุการณ์ก่อนที่สมเด็จพระนเรศวรทรงกระทำยุทธหัตถีกับพระมหาอุปราชา พระราชพงศาวดารพรรณนาว่าพระบรมสารีริกธาตุเสด็จปาฏิหาริย์จากทิศใต้เป็นทักษิณาวรรต (วนขวา) ผ่านไปยังทิศเหนือ ดังตัวอย่างที่ 1 ความว่า

... สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงฟังดีพระทัยนักทรงเครื่องสำหรับราชรถยุทธร สรรพเสด็จเสด็จยังเกยคอยฤกษ์ ทอดพระเนตรเห็นพระสารีริกบรมธาตุเสด็จปาฏิหาริย์ ช่วงเท่าผลส้มเกลี้ยงมาแต่ขิมนทิศเวียนเป็นทักษิณาวรรตแล้วเสด็จผ่านไปอุดรทิศ ทรงพระปิติสฐานไปทั้งพระองค์ ยกพระหัตถ์ถวายทักษิณขโมธาน อธิษฐานขอสวัสดิชัยแก่ปรีชักษ์ พระโหราธิบดีก็ให้ประโคมแตรสังข์ดุริยางคดนตรีพร้อมกัน สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงช้างต้นเจ้าพระยาไชยานุภาพ ดินน้ำมันหน้าหลังเป็นราชพาหนะ ...

(พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), 2542, หน้า 306)

สังคมไทยเชื่อว่าพระบรมสารีริกธาตุเป็นปูชนียวัตถุมงคลที่สำคัญยิ่ง มีปลานุภาพและความเป็นสิริมงคล (พระมหาสมชาย ธีรภาโส, 2546, หน้า 127) การแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ของพระบรมสารีริกธาตุในเหตุการณ์ก่อนศึกยุทธหัตถีระหว่างสมเด็จพระนเรศวรกับพระมหาอุปราชาหงสาวดี พระราชพงศาวดารใช้เพื่อยกย่องพระบุญญาธิการของสมเด็จพระนเรศวร และสื่อเป็นนัยว่าศึกยุทธหัตถีครั้งนี้เป็นการสงครามครั้งสำคัญ ทั้งนี้การแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ของพระบรมสารีริกธาตุในรัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวรปรากฏจำนวนถึง 4 ครั้งมากกว่าพระมหากษัตริย์พระองค์อื่น

พระราชพงศาวดารสมัยที่ 2 ปรากฏการแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ของพระบรมสารีริกธาตุในเหตุการณ์ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ปฏิสังขรณ์พระปฐมเจดีย์ เมืองนครชัยศรี พระราชพงศาวดารใช้คำว่า “ดวงกลม” แสดงอิทธิปาฏิหาริย์เมื่อพระองค์เสด็จกระทำสักการบูชา ดังตัวอย่างที่ 2 หัวเรื่อง “ปฏิสังขรณ์พระปฐมเจดีย์” ความว่า

... ครั้นมาถึงวันพฤหัสบดี เดือน ๒ ขึ้น ๕ ค่ำ ปีฉลู เบญจจก
จุลศักราช ๑๒๑๕ ปี เวลายามเคษ เห็นท้องค้พระปรางค์เป็นดวงกลม
ออกตามซุ้มคูหาฝ่ายอุดรทิศ ดวงโตเท่าผลส้มเกลี้ยง มีรัศมีสว่างขึ้น
ไปเบื้องบนถึงยอดนภศูล เบื้องต่ำถึงชั้นทักษิณเดิมแล้วก็หายไป
ได้จัดการนำมาได้พิเศษ ... ครั้น ณ วันอังคาร เดือน ๕ ขึ้น ๕ ค่ำ
ปีมะเมียสัมฤทธิศก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จ
โดยทางพยุหยาตรา ทางชลมารคขึ้นที่วัดชัยฤกษ์มาลา ... ครั้นเวลา
บ่าย ๕ โมงเศษเสด็จขึ้นประทับพลับพลาบนเนินฐานพระปฐมเจดีย์
ฟังพระสงฆ์สวดพระพุทธมนต์ แล้วเสด็จพระราชดำเนินประทับทักษิณ
รอบ ๑ แล้วทรงจุดดอกไม้เพลิงกระทำสักการบูชา พอจุดฝึกแค้นเห็น
ดวงย่อยออกมาตามซุ้มคูหาข้างบูรพาทิศ รัศมีขาวตกลงมา หายไป
ที่หลังวิหารพระไสยาสน์เก่า ซึ่งอยู่ที่วิหารหลวงเดี๋ยวนี้ บรรดา
พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ ที่เฝ้าอยู่บนนั้นได้เห็นก็เป็นอันมาก...

(เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, 2547, หน้า 244)

การแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ของพระบรมสารีริกธาตุที่พระปรางค์พระปฐมเจดีย์
ครั้งที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้บูรณปฏิสังขรณ์เป็น
ความอัศจรรย์ที่สะท้อนถึงพระบุญบารมีของพระองค์ ดังที่นิพนธ์ แยมเดช กล่าวว่า
(2561, หน้า 278) เหตุการณ์มหัศจรรย์จะเกิดขึ้นเฉพาะผู้ที่สั่งสมบุญมาอย่างเต็มเปี่ยม
หรือเป็นผู้ที่เลื่อมใสพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้งในฐานะกษัตริย์ผู้ทรงธรรม

พระราชพงศาวดารสมัยที่ 3 ไม่พบการแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ของ
พระบรมสารีริกธาตุ แต่พบข้อความที่กล่าวถึงคุณวิเศษของสมเด็จพระสังฆราช (สุก
ญาณสังวร) ดำเนินปีสสนาธุระจนแผ่เมตตาทำให้ไก่ป่าเชื่องได้ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระ
พระพุทธเลิศหล้านภาลัย ดังตัวอย่างที่ 3 ความว่า

... ครั้นถึง ณ วันพฤหัสบดี เดือน ๑ ขึ้น ๒ ค่ำ ปีมะโรงโทศก
จุลศักราช ๑๑๘๒ พ.ศ.๒๓๖๒ จึงทรงตั้งสมเด็จพระญาณสังวร (สุก)
ขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช สมเด็จพระสังฆราช (สุก ญาณสังวร)
พระองค์นี้ เดิมอยู่วัดท่าหอยคลองคูจามกรุงเก่า มีเกียรติคุณวิเศษ
ในทางวิปัสสนาธุระ กล่าวกันว่ากระบวนแผ่เมตตาพรหมวิหาร

ถึงทำให้ไก่เถื่อนซื่อได้ เป็นเหตุให้คนทั้งหลายเรียกพระนามเมื่อเป็นสมเด็จพระสังฆราชอีกอย่าง ๑ ว่าพระสังฆราชไก่เถื่อน และมีรูปไก่จำหลักไว้ฐานรูปสมเด็จพระสังฆราชของคณียังอยู่ที่วัดมหาธาตุจนทุกวันนี้ ...

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2546, หน้า 148)

ความเชื่อเรื่องคุณวิเศษของสมเด็จพระสังฆราชในทางวิปัสสนาธุระที่สามารถแผ่เมตตาให้ไก่เถื่อนหรือไก่ป่าซื่อได้ ผู้ชำระพระราชพงศาวดารอ้างที่มาของข้อมูลด้วยคำว่า “กล่าวกันว่า” นับเป็นคำกล่าวของ “ผู้อื่น” ไม่ใช่ทรงสนะของผู้ชำระพระราชพงศาวดารโดยตรง เป็นที่น่าสังเกตว่าเมื่อกล่าวถึงความเชื่อเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ ผู้ชำระพระราชพงศาวดารสมัยที่ 3 ทรงระมัดระวังและอ้างที่มาของข้อมูล “กล่าวกันว่า” หรือ “เชื่อกันว่า” เสมอ

นอกจากพบเหตุการณ์อิทธิปาฏิหาริย์ที่เกิดเนื่องจากบุญบารมีของพระมหากษัตริย์แล้ว ยังพบอิทธิปาฏิหาริย์เกี่ยวกับเทพเจ้า ภูตผีปีศาจ และผู้มีบุญ โดยเฉพาะในพระราชพงศาวดารสมัยที่ 1 แต่จะพบในลักษณะที่เทพเจ้ามีบทบาทเป็นผู้เกี่ยวพันพระพุทธรูปและอานวยพรแก่พระมหากษัตริย์ ด้านภูตผีปีศาจจะปรากฏในตำนานพระพุทธรูป ฉะนั้นความเชื่อเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ในพระราชพงศาวดารจึงมีขึ้นเพื่อยกย่องพระบุญญาธิการของพระมหากษัตริย์เป็นสำคัญ

1.2 ฤกษ์ยาม “ฤกษ์” คือ เวลาที่กำหนดหรือคาดว่าจะให้ผล เช่น ฤกษ์ดี ฤกษ์ร้าย หรือมักนิยมใช้ในทางดี ส่วน “ยาม” คือ (โหร) ช่วงแห่งวัน เป็นเวลายามละชั่วโมงครึ่ง (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, หน้า 1028, 950) ฤกษ์ยามในพระราชพงศาวดาร ดังนี้

พระราชพงศาวดารสมัยที่ 1 กล่าวถึงฤกษ์ยามในเหตุการณ์ที่สมเด็จพระนเรศวรทรงมีพระราชดำริให้พระโหราธิบดีหาฤกษ์สำหรับการยกทัพไปทำศึกกับพระมหาอุปราชากรุงหงสาวดี ครั้งนั้นได้ฤกษ์จตุรงคโชค ดังตัวอย่างที่ 4 ความว่า

... สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสให้โหราหาฤกษ์ พระโหราธิบดี หลวงโลกที่ปขุนเทพพยากรณ์ **คำนวณพระฤกษ์ถวายว่า** สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้จตุรงคโชคสรรพฤกษ์ดีพร้อมมีชัยแก่ข้าศึก ขอเชิญเสด็จจากพระนคร ณ วันอาทิตย์ เดือนนี้ ขึ้นสิบเอ็ดค่ำ เพลารุ่งแล้ว สองนาฬิกาห้าบาท. สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็ตรัสให้สมุหนายก

กำหนดทัพหลวงจะเสด็จโดยชลมารค. ไปตั้งทัพชัย ณ พนมโมก
สมุหนายกก็แจกพระราชกำหนด ข้าพทูลละอองธุลีพระบาทฝ่ายทหาร
พลเรือนเตรียมการอันจะเสด็จพระราชดำเนินนั้นเสร็จ ...

(พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหมอบรัดเล, 2549, หน้า 137)

การได้ “จตุรงค์โชค” นับเป็นฤกษ์มงคลที่เชื่อว่าจะได้รับชัยชนะในสงคราม
มี 4 ประการ ได้แก่ 1) “คิดอ่านการมั่นคง” 2) “ภูลปรีชาียง” 3) “ราชศัตรูเกรงขาม”
และ 4) “ทั่วทุกประเทศขนานา ภาพระเดชา” (ตำราพิชัยสงคราม, 2524, หน้า 30)
การที่สมเด็จพระนเรศวรมีพระราชโองการให้พระโหราธิบดีหาฤกษ์มงคล สะท้อนว่า
พระโหราธิบดีเป็นตำแหน่งสำคัญในกองทัพและการทำสงคราม มีหน้าที่คำนวณและ
ถวายพระฤกษ์มงคลแด่พระมหากษัตริย์เพื่อความเป็นสิริมงคลและขวัญกำลังใจ ผลของ
สงครามยุทธหัตถีครั้งนี้สมเด็จพระนเรศวรทรงมีชัยชนะเหนือพระมหาอุปราชา และ
กลายเป็นสงครามครั้งสำคัญในประวัติศาสตร์ที่จดจำมาถึงปัจจุบัน

พระราชพงศาวดารสมัยที่ 2 ปรากฏความเชื่อเรื่องฤกษ์ยามเช่นกัน
ดังเหตุการณ์ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตอบรับคำกราบบังคมทูล
ของเสนาบดีที่จะอัญเชิญพระองค์ขึ้นครองราชสมบัติ พระองค์ทรงรอพระฤกษ์
พระราชพิธีบรมราชาภิเษก ดังตัวอย่างที่ 5 ความว่า

... แล้วทรงพระราชดำริเห็นว่า พระวงศานุวงศ์มุขอำมาตย์
พร้อมใจกันเชิญเสด็จโดยความซื่อสัตย์สุจริต ครั้นจะไม่รับคำปรึกษา
อัญเชิญขึ้นครองราชสมบัติ ก็จะทำให้การอุปถัมภ์นทราย ...
จึงทรงรับคำปรึกษาที่อัญเชิญขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติ ... กว่าจะถึง
วันกำหนดพระฤกษ์พระบรมราชาภิเษก ครั้น ณ วันศุกร์ เดือน ๕
ขึ้น ๓ ค่ำ ได้พระฤกษ์ชัยมงคลในเวลา ๗ ทุ่ม ทรงลาพระผนวช
เสด็จไปสรงน้ำพระพุทธปรีตรเสด็จแล้ว เสด็จประทับที่ราชการอยู่ที่
พลับพลาพัก ...

(เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, 2547, หน้า 3)

การรอพระฤกษ์ชัยมงคลของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
สะท้อนความเชื่อและบทบาทของฤกษ์ยามในราชสำนัก และการประกอบพระราชพิธี
ซึ่งเชื่อว่าพระฤกษ์มงคลจะทำให้การประกอบกิจการงานทั้งปวงสำเร็จและเกิดสิริมงคล

พระราชพงศาวดารสมัยที่ 3 ปรากฏความเชื่อเรื่องฤกษ์ยามในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ชำระพระราชพงศาวดารกล่าวถึงฤกษ์ยามจากสำเนาฎีกาคำนวณของพระโหราธิบดีในพิธีจารึกพระนามลงในพระสุพรรณบัฏ ดังตัวอย่างที่ 6 ความว่า

... ต่อไปนี้จะสำเนาฎีกาคำนวณของโหรซึ่งมีฉบับปรากฏอยู่
ลงไว้ด้วยเพื่อรักษามิให้สูญไปเสีย

“ข้าพระพุทธเจ้า พระโหราธิบดี เจ้ากรม ๑ ขุนโชติพรหมมา
ปลัดกรม ๑ โหรหน้าหลวงโลกทีป เจ้ากรม ๑ ขุนเทพยากรณ์
ปลัดกรม ๑ โหรหลัง โหรมีชื่อคำนวณพระฤกษ์มงคลมหาราชาภิเษก
ทูลเกล้าฯ ถวาย”

“... เวลาบ่ายแล้ว ๓๐ นาที พระลักขณาสถิตราศีมังกร
เสวยพระฤกษ์ บูรพลาพ ๒๐ เกาะนะวาง ๕ เกาะตรียางค์ ๗
พระจันทรสถิตราศีมีน เสวยพระฤกษ์บุพพัท ๒๕ พระอาทิตย์สถิต
ราศีตุลยพระอังคารสถิตราศีกรกฎ พระพุธสถิตราศีตุลย พระพฤหัสบดี
สถิตราศีมีน พระศุกรสถิตราศีสิงห์ พระเสาร์สถิตราศีพิจิก พระราหู
สถิตราศีกรกฎ เป็นพระมหาพิชัยมงคลอุดมฤกษ์ ขุนโชติพรหมมา
ได้จารึกดวงพระชันษา นายราชสารได้จารึกพระนามลงในแผ่น
พระสุพรรณบัฏทองคำ เนื้อแปดเศษสอง” ...

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2545, หน้า 130-131)

พระฤกษ์ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ชำระพระราชพงศาวดารคัดความจาก “สำเนาฎีกาคำนวณของโหร” โดยให้รายละเอียดของฤกษ์ตามหลักโหราศาสตร์อย่างละเอียดประกอบด้วย **ลักขณา** (ลักขณา) คือ เวลาหรือวันที่เป็นมงคล **จักรราศี** คือ วิถีโคจรประจำของดวงอาทิตย์วนไปรอบท้องฟ้าได้ 360 องศาใน 1 ปีแบ่งออกเป็น 12 ส่วนหรือ 12 ราศี (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, หน้า 309) **บุพพลาพหะ** คือ ดาวฤกษ์ที่ 20 มี 3 ดวง เห็นเป็นรูปปากนกหรือข้างปลาย (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, หน้า 678) **นะวาง** (นะวางค์) หมายถึง 9 ส่วน **ตรียาง** (ตรียางค์) หมายถึง 3 ส่วน **บุพพัท** (บุพพัทฺร) หมายถึง ดาวฤกษ์ที่ 25 มี 2 ดวง เห็นเป็นรูปปราสาทสี่ตัวผู้ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, หน้า 678) และ

พิชัยฤกษ์ หมายถึงฤกษ์มงคลเป็นฤกษ์แห่งชัยชนะ รายละเอียดของพระฤกษ์ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกแสดงให้เห็นถึงบทบาทของฤกษ์ยาม และยังแสดงว่าพระราชพงศาวดารเป็นตำราหรือแบบแผนสำหรับประกอบพระราชพิธีในโอกาสต่อไป

ความเชื่อเรื่องฤกษ์ยามเป็นความเชื่อที่พบในพระราชพงศาวดารทั้ง 3 สมัย ถือเป็นความเชื่อสำคัญที่สะท้อนบทบาทของพราหมณ์และโหราศาสตร์ในราชสำนัก ฤกษ์ยามจะปรากฏในเหตุการณ์ทำสงคราม (ฤกษ์สงคราม) และการประกอบพระราชพิธี (ฤกษ์มงคล) เสมอ ฤกษ์ยามจึงเป็นสิ่งควบคุมให้ถือปฏิบัติตามระยะเวลาที่กำหนด และเชื่อว่าจะทำให้บังเกิดผลดีตามที่คาดหมายไว้หรือเพื่อความเป็นสิริมงคล

1.3 เครื่องรางของขลัง “เครื่องราง” คือ ของที่นับถือว่าป้องกันอันตราย ยิ่งไม่ออก ฟันไม่เข้า เช่น ตะกรุด ผ้ายันต์ เหล็กไหล เป็นต้น ส่วน “ของขลัง” คือ สิ่งที่มีอำนาจศักดิ์สิทธิ์เชื่อกันว่าบันดาลให้สำเร็จได้ตามประสงค์ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, หน้า 271, 179) เครื่องรางของขลัง ผ่านการปลุกเสกด้วยเวทมนต์คาถา เชื่อว่าทำให้ร่างกายทนทานต่อคมอาวุธ เช่น ประเจียด เลื่อยยันต์ แหวนพิรอด ลูกปะคำ ลูกสะกด พระเครื่อง ว่าน เขี้ยวงา เป็นต้น (เทพย์ สาริกบุตร, 2549, หน้า 1, 18) เครื่องรางของขลังในพระราชพงศาวดาร มีดังนี้

พระราชพงศาวดารสมัยที่ 1 กล่าวถึงเครื่องรางของขลังในเหตุการณ์ที่สมเด็จพระนารายณ์ ครั้นดำรงพระยศเป็น พระมหาอุปราชาทรงยกทัพไปชิงราชสมบัติจากสมเด็จพระสุธรรมราชาธิราช (พระปิตุลา) โดยใช้ “มงคล” เป็นเครื่องราง และ “ใบสะเดา” เป็นประเจียด เชื่อว่าเป็นอริแก่สมเด็จพระศรีสุธรรมราชาธิราช ดังตัวอย่างที่ 7 ความว่า

... ด้วยพระองค์ก่อแล้วจำจะสานตาม จะเสียดเอาบารมีเป็นที่พึ่ง ทรงพระราชดำริแล้ว จึงให้หาขุนนางเข้ามาในพระราชวัง ตรัสแจ้งพฤติเหตุซึ่งจะทำยุทธรนั้น ขุนนางทั้งหลายได้แจ้งในรับสั่งดังนั้น ต่างคนก็ทูลอาษาขอเอาชีวิตเป็นแดนแทนพระคุณทุกคน สมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้าได้ทรงฟังมีพระทัยปราโมทย์ยิ่งนัก ตรัสให้กระทำการมงคลแต่งใส่รั้วพลทั้งปวงเป็นสำคัญ แล้วให้เอาใบสะเดาเป็นประเจียดสำหรับเมื่อยุทธรนั้น เพราะเหตุว่าสมเด็จพระศรีสุธรรมราชาธิราชใช้รั้วพระชนมวารวันศุกร์และใบสะเดานั้นเป็นนามพุดและศุกรี่ใช้รั้วลี้้นกำลังในพุทธนาม

*เพื่อจะประหารนามแห่งอิริราช ครั้นแล้วสมเด็จพระบรมพิตรพระเป็นเจ้า
ก็ให้ลัทธิการบูชาพระศรีรัตนตรัยและพระอิศวร พระนารายณ์เป็นเจ้า
และเทพยดาผู้มีฤทธิ์ลี้ลิตศักดิ์ทั้งปวง ...*

(พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา, 2511, หน้า 438-439)

สมเด็จพระนารายณ์มีพระราชดำริให้แต่ง “มงคล” เพื่อเป็นขวัญกำลังใจแก่ทหารและทรงประกอบพิธีตัดไม้ข่มนามเข้าศึกด้วย “ใบเสมา” ที่มีตัวอักษร ส และ ด (ฎ) ตรงกับพระนามของสมเด็จพระศรีสุธรรมราชาเป็นประเจียด เชื่อว่าเป็นอริแก่สมเด็จพระศรีสุธรรมราชาอิริราชที่ทรงพระราชสมภพวันศุกร์ พลูลวง (2546, หน้า 45) กล่าวไว้ในคัมภีร์พิชัยสงครามระบุว่าคนที่เกิดวันศุกร์เป็นชื่อนาม มีอักษร ศ ษ ส ห พ เป็นอักษรประจำวันเกิด ส่วนวันพุธเป็นชื่อนาม มีอักษร ฎ ฏ ฐ ฒ ณ เป็นอักษรประจำวันเกิด ด้านตำราพิชัยสงคราม (2524, หน้า 176-177) ระบุว่าวิธีการตั้งทัพให้ชนะศัตรู ให้เอานามของแม่ทัพเป็นหลัก หากศัตรู “เขาตั้งชื่อนามเราตั้งชื่อนาม ... จึงจะมั่งคั่งกันได้ มีอำนาจแลผิจะมั่งคั่ง ทบศึกแห่งใด ๆ ให้ดูผู้มานั้น ใครเปนใหญ่แก่พล ให้พิจารณาจางแน่ แล้วทำตามดังกล่าวมานี้ อาจมีไชยล้างฆ่าศึกให้พ่ายแพ้” และผลของสงครามครั้งนี้สมเด็จพระนารายณ์ทรงได้รับชัยชนะและปราบดาภิเษกขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์

พระราชพงศาวดารสมัยที่ 2 กล่าวถึงเครื่องรางของขลังในเหตุการณ์ที่พระมหาช่วย เภจิจาจารย์หัวเมืองพัทลุงลงคาถาอาคมบนผ้า “ประเจียด” และเสก “กระตุศ” มงคลเพื่อปลุกขวัญกำลังใจราษฎรเพื่อต่อสู้กองทัพพม่าที่กำลังยกทัพเข้ามาตีเมืองพัทลุงในสงครามเก้าทัพ สมัยรัชกาลที่ 1 พระมหาช่วยได้มอบตะกรุดและผ้าประเจียดเพื่อเป็นขวัญกำลังใจให้กองทัพชาวเมืองพัทลุง ดังตัวอย่างที่ 8 ความว่า

*... ฝ่ายข้างเมืองพัทลุงได้แจ้งข่าวว่า เมืองชุมพรเมืองไชยาเมืองนคร
เสียแก่พม่าแล้ว เจ้าเมืองกรมการทั้งปวงปกุษาขันจะยกครอบครัวหนี
เข้าป่า ขณะนั้นมีพระสงฆ์องค์หนึ่งชื่อมหาช่วยเปนเจ้าอธิการอยู่
ในอารามแขวงเมืองพัทลุง มีความรู้วิชาการดี ชาวเมืองนับถือมาก
จึงลงกระตุศประเจียดมงคลแจกคนทั้งปวงเป็นอันมาก พวกกรมการ
นายแขวงนายบ้านทั้งหลาย ชักชวนไพร่พลเมืองมาขอเครื่องมหาช่วย*

แล้วคิดกันจะยกเข้ารบพม่า ผู้คนเข้าด้วยประมาณพันเศษ ตระเตรียม
เครื่องศาสตราวุธพร้อมแล้ว ก็เชิญมหาช่วยอาจารย์ขึ้นคานหามาด้วย
ในกองทัพ ยกมาจากเมืองพัทลุงมาพักพลตั้งค่ายอยู่กลางทางคอยจะรับ
ทัพพม่า ...

(เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, 2539, หน้า 80)

ผู้ชำระพระราชพงศาวดารเชื่อว่าผ้าประเจียดและตะกรุดมีคุณวิเศษ
ด้านคงกระพันชาตรีพันแทงไม่เข้า จากวีรกรรมของพระมหาช่วยครั้งนี้ทำให้
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกพระราชนายกให้พระมหาช่วยเป็น “พระยา
ทูลกระษัตริย์” ในเวลาต่อมา

พระราชพงศาวดารสมัยที่ 3 กล่าวถึงเหตุการณ์ที่พม่ายกทัพมาตีหัวเมือง
ปักษ์ใต้ในสงครามเก้าทัพเช่นกัน แต่ผู้ชำระพระราชพงศาวดารกลับเลี้ยงที่จะกล่าวถึง
พระมหาช่วย พระเกจิหัวเมืองพัทลุง ดังตัวอย่างที่ 9 ความว่า

... เมื่อปีมะเส็งสัปดาห์จุก จุลศักราช ๑๑๔๗ พ.ศ. ๒๓๒๘ พระเจ้า
อังวะปะดุงยกกองทัพใหญ่เข้ามาตีเมืองไทย กองทัพพม่าที่ยกเข้ามา
คราวนั้นจำนวนพลสามหมื่นเศษ ยกมาทุกทางที่จะมาได้ ส่วนข้าง
หัวเมืองปักษ์ใต้ฝ่ายตะวันตก พม่ายกกองทัพมาเป็น ๒ กอง กอง ๑
ตีเมืองตะกั่วป่าตะกั่วทุ่งได้แล้วยกเลยลงไปตีเมืองกลาง ท้าวเทพสตรี
ท้าวศรีสุนทร รักษาเมืองกลางไว้ได้ กองทัพพม่าอีกกอง ๑ ยกมาตี
เมืองระนอง เมืองกระบี่ ซึ่งเป็นหัวเมืองขึ้นเมืองชุมพร แล้วเข้ามา
ตีได้เมืองชุมพร เมืองไชยา แลเมืองนครศรีธรรมราช ...

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2546, หน้า 69)

การกล่าวถึงท้าวเทพสตรีและท้าวศรีสุนทร วีรสตรีที่ต่อสู้ป้องกันเมือง
กลางและตัดเหตุการณ์ตอนพระมหาช่วยใช้เครื่องรางของขลังรวบรวมชาวบ้านเพื่อต่อสู้
กองทัพพม่าที่หัวเมืองพัทลุงออกไป เชื่อว่าเป็นความตั้งใจของผู้ชำระพระราชพงศาวดารที่
พยายามปฏิเสธความเชื่อเรื่องเครื่องรางของขลัง ดังที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ
(2531, หน้า ๓) ระบุสาเหตุที่ทรงชำระพระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ 2 ของเจ้าพระยา
ทิพากรวงศ์ว่าทรง “ตัดข้อความอันปราศจากสารประโยชน์ออกเสียบ้าง เพิ่มเติม
ข้อความที่ยังบกพร่องขาดอยู่ให้บริบูรณ์บ้าง”

1.4 คาถาอาคม หรือเวทมนตร์คาถา คือ คำเสกที่ถือว่าศักดิ์สิทธิ์ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, หน้า 255) ด้าน เทพย์ สาริกบุตร (2514, หน้า 97) นิยามคาถาอาคม คือ ถ้อยคำศักดิ์สิทธิ์ที่มีที่มาจากศาสนาพราหมณ์ เมื่อเข้ามาพบกับพระพุทธศาสนา ได้ดัดแปลงมนต์คาถาใหม่ โดยบรรจุพุทธมนต์เข้าไปแทน เชื่อว่าจะให้คุณด้านการป้องกันตัว การทำร้ายผู้อื่น การแสดงอิทธิฤทธิ์ การรักษาโรค การป้องกันภูตผี และการทำเสน่ห์ คาถาอาคมในพระราชพงศาวดาร มีดังนี้

พระราชพงศาวดารสมัยที่ 1 กล่าวถึงคาถาอำพรางกาย ตอนที่พระยาศรีราชเดโชแม่ทัพในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ยกทัพไปตีเมืองอังวะ ขณะรบถูกทหารอังวะจับตัวได้ พระราชพงศาวดารกล่าวว่าพระยาศรีราชเดโชมีคาถาอำพรางกาย และคงกระพันชาตรี ดังตัวอย่างที่ 10 ความว่า

... วันหนึ่งนายทัพพม่าคิดกลศึก ชุ่มพลทหารไว้ในค่ายเปิดประตูหลังค่ายหนีไป พญาศรีราชเดโชมีทันแจ้งในกลอุบายข้าศึก ชี้นำชาวควบขับนำพลทหารประมาณ ๕๐๐ เข้าไปในค่าย ... ผู้รบถึงตุ่มบอนพลพม่ามากกว่าหลายเท่าก็เข้าล้อมรุมกันจับไทยได้เป็นอันมาก แต่พญาศรีราชเดโชยะหิยะคนนี้มีวิชาหายตัวได้อึดใจหนึ่ง ถือหอกควบขับม้าขาวไล่แทงพม่าล้มตายเป็นหลายสิบ พม่าเห็นตัวบ้าง ไม่เห็นตัวบ้าง ก็ไล่ล้อมรบเป็นหมู่ ๆ ไป แลพญาศรีราชเดโชผู้รบจนสิ้นกำลังก็ตกลงจากหลังม้า จะกลืนอัสสาสะปัสสาสะก็เร็วเข้าด้วยกำลังเหนียวพม่าแลเห็นตัวถนัดก็เข้าล้อมกลุ่มรุมจับตัวได้พันธนาไว้ แล้วชวนกันพันแทงมิได้เข้าด้วยมีวิชาคงทนอาวุธแลพวกพลทหารไทย ๕๐๐ ก็ล้วนคงกระพันทั้งสิ้น อาวุธข้าศึกมิได้บาดเจ็บกาย ...

(พระราชพงศาวดารกรุงสยามจากต้นฉบับของบริติชมิวเซียม กรุงลอนดอน, 2542, หน้า 207-208)

พระราชพงศาวดารสมัยที่ 2 กล่าวถึงตอนที่เจ้าจอมมารตาม่วงทำเสน่ห์สมเด็จพระราชวังบวรสถานมงคลในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จนมีโทษถึงประหารชีวิต ดังตัวอย่างที่ 11 หัวเรื่อง “เจ้าจอมมารตาม่วงทำเสน่ห์” ความว่า

... “ครั้นมาถึงณเดือนแปดบุระพาสาธ ทาษาเจ้าจอมมารตาม่วง
ในพระราชวังบวร ซึ่งเป็นบุตรเจี๊วแจ้ท้องนายว่าทำเสน่ห์ยาแฝด โปรตให้
ชำระได้ความจริง จะให้เอาไปประหารชีวิตเสีย เจ้าจอมมารตาม่วง
ทรงครรถพระองค์เจ้าอยู่จึงได้งดไว้” ...

(เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, 2548, หน้า 96)

การทำเสน่ห์ของเจ้าจอมมารตาม่วงสะท้อนว่าชนชั้นนำเชื่อเรื่องการทำเสน่ห์
ยาแฝดเพื่อให้เกิดความรักใคร่เอ็นดูจนเป็นคติความ พระโอยการเบ็ดเสร็จระบุนโษ
การทำเสน่ห์ยาแฝดไว้ว่า “ผู้ใด...ปรกอบกฤตยาคุณเปนยาแฝดด้วยสิ่งใด ๆ ให้ท่านกิน
ก็ดีใส่ให้ท่านด้วยประการใด ๆ ก็ดี แลปั้นรูปฝึงรูปด้วยวิทยาคุณประการใด ๆ ก็ดี
พิจารณาเปนสั่งให้ทวน ๖๐ ที เอาขึ้นขาหย่างประจารแล้วทะเวนบก ๓ วัน ทะเวนเรือ
๓ วัน แล้วฆ่ามันเสีย” (กฎหมายตราสามดวงฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 2, 2550,
หน้า 514-515)

พระราชพงศาวดารสมัยที่ 3 ไม่พบการกล่าวถึงการใช้คาถาอาคม แต่พบ
การใช้พุทธมนต์ในเหตุการณ์ที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยมีพระราชศรัทธา
ให้กำหนดพระราชพิธีวิสาขบูชา และโปรดเกล้าฯ พระราชทานข้าราชการบริพารให้นำ
หมอน้ำลอยดอกบัวหลวงที่ผ่านพระราชพิธีไปประพรมบ้านเรือนเพื่อความเป็นสิริมงคล
และป้องกันโรคร้ายทั้งหลาย ดังตัวอย่างที่ 12 ความว่า

... วันเดือน ๖ ขึ้น ๑๕ ค่ำนั้นเป็นวันเพ็ญบูรณมี ให้ข้าพุลละอง
ธูลีพระบาทในพระราชวังหลวงในกรมพระราชวังบวรสถานมงคล
ประชุมกันถวายสลากภัตแก่พระสงฆ์ ... เพลบายให้เอาหม้อใหม่ใส่น้ำ
ให้ลอยด้วยดอกอุบลบัวหลวงวงสายสิญจน์สำหรับเป็นน้ำปริดไปตั้งที่
พระอุโบสถ พระสงฆ์ลงพระอุโบสถแล้วจะได้สวดพระพุทธรูปจำเรีย
พระปริตธรรม ครั้นจบแล้วหมอน้ำของผู้ใดก็ให้เอาไปกินอาบประพรม
รดเหย้าเรือนเคหาบำบัดโรคอุปัถวกายต่าง ๆ ...

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2546, หน้า 121-122)

พุทธมนต์ในพระพุทธศาสนาสะท้อนความเชื่อเรื่องการรักษาโรคและ
การป้องกันภัยอันตราย แตกต่างกับตัวอย่างที่ 10 และ 11 ที่สะท้อนโลกทัศน์ความเชื่อ
เรื่องคาถาอาคมในฐานะที่เป็นอำนาจศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติซึ่งมีบทบาทในการสงคราม

และการทำเสน่ห์ ผู้มีวิชาจะใช้คาถาอาคมเพื่อป้องกันตนเองหรือทำร้ายฝ่ายตรงข้าม เพื่อสร้างความมั่นคงทางจิตใจและเพิ่มความเชื่อมั่นในสงคราม หรือใช้เพื่อทำเสน่ห์ให้อีกฝ่ายหลงรัก โลกทัศน์ในพระราชพงศาวดารสมัยที่ 1 และสมัยที่ 2 เชื่อเรื่องคาถาอาคมที่สัมพันธ์กับไสยศาสตร์ ขณะที่พระราชพงศาวดารสมัยที่ 3 ได้ตัดแปลงคาถาอาคมให้เป็นพุทธมนต์นับเป็นการผสมผสานระหว่างพราหมณ์กับพระพุทธศาสนา

1.5 **โชคกลาง** คำว่า “โชค” คือ สิ่งที่น่าผลมาให้โดยไม่ได้คาดหมาย มักนิยมใช้ในทางดี ส่วน “กลาง” คือ ปรากฏการณ์ที่เชื่อว่าจะบอกเหตุดีหรือเหตุร้าย เรียกว่า ลางสังหรณ์ก็ได้ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, หน้า 392, 1051) โชคกลางในพระราชพงศาวดารมีดังนี้

พระราชพงศาวดารสมัยที่ 1 กล่าวถึงลางบอกเหตุเสียกรุงศรีอยุธยาใน พ.ศ. 2310 ในสมัยสมเด็จพระที่นั่งสุริยามรินทร์ (พระเจ้าเอกทัศ) พระราชพงศาวดารกล่าวถึงลางบอกเหตุที่เกิดจากสัตว์ สภาพอากาศ พระพุทธรูป และรูปปั้นของบูรพมหากษัตริย์ ดังตัวอย่างที่ 13 ความว่า

... แต่พม่าล้อมกรุงอยู่ครั้งนั้นนานถึงสองปีเศษ ขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยอาสาออกรบ แดกยับเย็นเข้ามา ที่สุดจนขุนนางจีน ขุนนางแขก ขุนนางฝรั่ง ขุนนางมอญ ขุนนางลาว แลนายโจร นายช่อง ก็ชวนกันออกอาสาตีกองทัพพม่าที่ล้อมกรุงทั้งแปดทิศ ก็มีได้ชนะ พม่ากลับฆ่าฟันล้มตายแตกเข้ามาทั้งสิ้น ด้วยอายุแผ่นดินกรุงพระนครศรีอยุธยาถึงกาลฆาต จึงอาเพศให้เห็นประหลาดเป็นนิมิต พระประธานวัดเจ้าพนักงานน้ำพระเนตรไหลลงมาจนพระนาภี ในวัง วัดพระศรีสรรเพชญ์นั้น พระบรมไตรโลกย์นารถพระอู่ระแตก ดวงพระเนตรตกลงมาอยู่ที่ตักเป็นอัศจรรย์ พระเจดีย์วัดราชบูรณะนั้น กาบินมาเสียบตายบนปลายยอดโดยอาเพศ อนึ่งรูปพระณะเรศเจ้าโรงแสงใน กระทียบพระบาทสนั่นไปทั้งสี่ทิศ อากาศก็วิปริตไปต่าง ๆ บอกเหตุบอกลางจะเสียกรุง ...

(พระราชพงศาวดารกรุงสยามจากต้นฉบับของบริติชมิวเซียม กรุงลอนดอน, 2542, หน้า 316)

ลางร้ายเริ่มตั้งแต่น้ำพระเนตรพระประธานวัดพนัญเชิงไหลถึงพระนาถี พระอุระพระพุทธรูปพระบรมไตรโลกนาถในวัดพระศรีสรรเพชญ์แตก ดวงพระเนตรตกลงมาอยู่ที่พระเพลา ที่วัดราชบูรณะมีนกกาบินมาตายเสียบบนปลายยอดพระเจดีย์ โรงพระคลังแสงรูปสมเด็จจระนเรศวรทรงกระที่บพระบาทตั้งสนั่น และอากาศแปรปรวนวิปริตแสดงอาเพศ พระราชพงศาวดารใช้เพื่อเป็นลางบอกเหตุร้ายก่อนการเสียกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2310

พระราชพงศาวดารสมัยที่ 2 กล่าวถึงโชคกลางจากเหตุการณ์แม่น้ำกลายเป็นสีแดง ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังตัวอย่างที่ 14 หัวเรื่อง “น้ำไหลมาแต่เหนือมีสีแดง” ความว่า

... ครั้นมาถึงเดือน ๙ มีน้ำอาบโค ลงมาถึงกรุงเทพมหานคร เมื่อวันเสาร์ เดือน ๙ แรม ๙ ค่ำ สีแดงเหมือนน้ำปูนสีน้ำแดง ขึ้นไปจับหลังคาเรือหลังคาแพแดงไปหมด อาณาประชาราษฎร์ก็พากันตกใจว่าไม่เคยได้ยิน ไม่เคยเห็น กลัวจะมีเหตุใหญ่ ผู้มีวาสนาก็ไม่กินน้ำในคืนทำให้บ่าวไปตักน้ำที่บ่อและสระมากิน ที่คนยากจนก็ทนกิน ไปตักน้ำค้างคืนไว้ น้ำก็ใสเป็นปกติ มีแต่ตะกอนเป็นดินแดงอยู่กันตุ่มและอ่าง ผู้มีปัญญาที่พิจารณาดูว่าจะเป็นเหตุอย่างไร ล่าแม่น้ำอื่น ๆ จึงไม่เป็นมาเป็นที่ลำนน้ำกรุงเทพมหานครแห่งเดียว สืบได้ดังตัวอย่างว่าฝนข้างเหนือแล้ง มีแต่ฝนฝ่ายเมืองกำแพงเพชร ระแหง น้ำนองลงมาข้างแควนั้นมาก ดินที่แผ่นดินนั้นแดง แล้วน้ำจึงได้แดงไป ... ที่เรียกว่าน้ำอาบโคมานั้น สีแดงเรื่อย ๆ เพราะน้ำแควอื่นปะปนระคนกันลงมา มากจึงเรียกว่าน้ำอาบโคธรรมดา ก็น้ำครั้งนี้แดงอยู่ได้ประมาณ ๗ วัน ๘ วัน ก็ค่อยจางไปทีละน้อย ๆ ก็หายไป ... คิดดูก็ไม่มีเหตุสิ่งไร มีแต่ฝนแล้ง ... การที่น้ำแดงมีเหตุอยู่แต่ฝนแล้งข้างแควเท่านั้น ขอท่านทั้งปวงที่สืบไปภายหน้า ถ้าเห็นดังนี้แล้วอย่าตื่นตกใจไปให้คันธุในแผนทีก่อน ๆ ก็มีน้ำแดงมาหลายครั้งแล้วก็ไม่เป็นสิ่งไร ...

(เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, 2547, หน้า 164-165)

ผู้ชำระพระราชพงศาวดารแสดงทรรศนะปฎิเสธเหตุการณ์แม่น้ำสีแดงที่เชื่อกันว่าเป็นลางบอกอาเพศ โดยอธิบายว่าสาเหตุที่แม่น้ำกลายเป็นสีแดงเป็น

ปรากฏการณ์ธรรมชาติ เพราะตอนเหนือของแม่น้ำเจ้าพระยาฝนตกน้อย เมื่อน้ำเหนือไหลลงมาทางใต้ได้พัดเอาดินโคลนมาด้วยจึงทำให้น้ำกลายเป็นสีแดง นับเป็นการอธิบายด้วยเหตุผลทางวิทยาศาสตร์เพื่อหักล้างความเชื่อดั้งเดิม

พระราชพงศาวดารสมัยที่ 3 กล่าวถึงโคลงจากเหตุการณ์ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเปลี่ยนพระนามและเลื่อนพระยศ “กรมหมื่นพิฆเนศวรสุรสังกาศ” เป็น “กรมขุนพินิตประชานาถ” ต่อมา คือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเพื่อความเป็นสิริมงคล ดังตัวอย่างที่ 15 ความว่า

... พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเปลี่ยนพระนามกรมเป็นกรมขุนพินิตประชานาถ ด้วยทรงพระราชดำริว่า พระนามกรม กรมมเหศวรคิวิวิลาศ กรมวิษณุนาถวิภาธร พระชั้นษาไม่ยั่งยืน จะเป็นด้วยพ้องกับนามพระเป็นเจ้าในไสยศาสตร์ จึงทรงเปลี่ยนพระนามกรมพิฆเนศวรสุรสังกาศนั้นเสีย ให้มีการพระราชพิธีทรงรับพระสุพรรณบัฏกรมขุนที่พระตำหนักสวนกุหลาบ เมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๔ แรม ๗ ค่ำ มีคำประกาศพระราชโองการ ดังนี้ ... ทรงพระกรุณาโปรดให้เป็นเจ้าฟ้าฯ กรมหมื่นพิฆเนศวรสุรสังกาศนั้นให้เลื่อนขึ้นเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมขุนพินิตประชานาถ ทรงศักดินา ๔๐,๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าต่างกรม ...

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2545, หน้า 60)

การเปลี่ยนพระนามของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสะท้อนโลกทัศน์ความเชื่อเรื่องพระนามกับพระชั้นษา พระองค์ทรงเชื่อว่าพระนามที่พ้องกับพระพิฆเนศใน “พระเป็นเจ้าในไสยศาสตร์” ในบริบทนี้หมายถึง เทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ จะทำให้พระชั้นษาไม่ยั่งยืน พระองค์จึงเปลี่ยนพระนาม “กรมหมื่นพิฆเนศวรสุรสังกาศ” เป็น “กรมขุนพินิตประชานาถ” และทรงพระกรุณาโปรดให้ดำรงพระยศเป็น “สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าฯ กรมขุนพินิตประชานาถ” ต่อมา คือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ความเชื่อเรื่องโคลงเป็นความเชื่อที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารทั้ง 3 ฉบับ เป็นความเชื่อที่มีอิทธิพลและเหนียวแน่นมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากเหตุการณ์

โชคลางก่อนการเสียดวงศรียุธยา แม่น้ำเป็นสีแดง และการเปลี่ยนพระนามเพื่อความเป็นสิริมงคลแล้ว พระราชพงศาวดารโดยเฉพาะสมัยที่ 1 ยังปรากฏความเชื่อโชคลางในด้านการอธิษฐานเสี่ยงทาย สิมงคล โลหิต เหตุเกิดกับข้างเผือก ฟ้าฝารุ่งกินน้ำ พระอาทิตย์ ลักษณะเมฆ ดาวหาง การโคจรของดวงดาว และการประกอบพิธีไสยศาสตร์

1.6 ความฝัน ความฝัน คือ การเห็นเป็นเรื่องราวเมื่อหลับ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, หน้า 795) ความฝันหรือพระสุบินในพระราชพงศาวดาร มีดังนี้

พระราชพงศาวดารสมัยที่ 1 กล่าวถึงพระสุบินของสมเด็จพระนเรศวร ก่อนเกิดศึกยุทธหัตถีระหว่างสมเด็จพระนเรศวรกับพระมหาอุปราชาทางสาวติดตัวอย่างที่ 16 ความว่า

... เมื่อเวลา ๑๐ ทุ่มสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระสุบินนิมิตร์ว่า น้ำนองท่วมป่ามาฝ่ายประจิมทิศ ลุยชลธิ์เที่ยวไปพบมหากุมภีลต์ตัวใหญ่ ได้สรรพยุพชนากการ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประหารกุมภีลต์ตาย ประทมตื่นขณะนั้นตรัสให้โทรทนาย พระโหราธิบดีทูลทำนายว่าศึกครั้งนี้ใหญ่หลวง จะได้ถึงซึ่งมหายุทธหัตถี แต่ทว่าพระองค์จะมีชัย จะลุยไล่ประหารปัจจิมิตรข้าศึก ดุจพระสุบินว่าเที่ยวลุยกระแสน้ำ ฉะนั้นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงฟังดีพระทัย ...

(พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), 2542, หน้า 306)

พระสุบินของสมเด็จพระนเรศวรเป็นบุพนิมิตบอกเหตุการณ์ล่วงหน้าและสามารถตีความในเชิงสัญลักษณ์ได้ว่าน้ำท่วมจาก “ทิศตะวันตก” หมายถึง กองทัพกรุงหงสาวดี “กุมภีลต์ตัวใหญ่” (จระเข้) หมายถึง พระมหาอุปราชา และ “ประหารกุมภีลต์ตาย” หมายถึง ทรงได้รับชัยชนะ ผู้ชำระพระราชพงศาวดารใช้เหตุการณ์พระสุบินของสมเด็จพระนเรศวรเป็นกลางบอกเหตุล่วงหน้า

พระราชพงศาวดารสมัยที่ 2 และพระราชพงศาวดารสมัยที่ 3 ไม่พบเหตุการณ์ที่พระมหากษัตริย์ทรงพระสุบิน สะท้อนทรรศนะของผู้ชำระพระราชพงศาวดารที่ไม่นำเหตุการณ์เรื่องความฝันมาบันทึก หรือเป็นเพราะพระสุบินของพระมหากษัตริย์ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์เป็นเรื่องส่วนพระองค์ที่ผู้ชำระพระราชพงศาวดารไม่ทราบหรือไม่อาจเอื้อม

ความฝันในพระราชพงศาวดารสมัยที่ 1 จะเกิดขึ้นกับพระมหากษัตริย์พระองค์ที่มีคุณูปการหรือมีพระวีรกรรมที่สำคัญ เช่น สมเด็จพระนเรศวร สมเด็จพระนารายณ์ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เป็นต้น ความฝันนอกจากมีหน้าที่เพื่อบอกเหตุการณ์ล่วงหน้าแล้ว ยังทำหน้าที่ยกย่องพระเกียรติยศของพระมหากษัตริย์อีกด้วย

2. การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ด้านไสยศาสตร์ในพระราชพงศาวดาร

จากผลการวิจัยพบว่า โลกทัศน์ไสยศาสตร์ในพระราชพงศาวดารมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ดังนี้

2.1 โลกทัศน์ไสยศาสตร์ในพระราชพงศาวดารสมัยที่ 1: ยุคจารีต

ผู้ชำระพระราชพงศาวดารสมัยที่ 1 กล่าวถึงไสยศาสตร์โดยมีความสำคัญว่าไสยศาสตร์เป็น “เหตุการณ์จริง” ที่เกิดขึ้นในสังคม โดยไม่พบการตั้งคำถามหรือคำอธิบายด้วยวิทยาศาสตร์ ดังที่ สายชล วรรณรัตน์ (2525) กล่าวว่า อิทธิพลความเชื่อเรื่องเหนือธรรมชาติเป็นความเชื่อในสังคมไทยที่ยังมีบทบาทสูงมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจะทรงปฏิเสธไสยศาสตร์ และเน้นการปฏิรูปพระพุทธศาสนาให้เป็นแบบมนุษยนิยมที่เน้นเหตุและผล แต่อย่างไรก็ตาม ชาวกรุงเก่ายังคงมีความทรงจำเกี่ยวกับบุญญาธิการ อิทธิฤทธิ์และวิทยาคมอยู่ ฉะนั้นการชำระพระราชพงศาวดารในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ยังคงรักษาขนบการบันทึกพระราชพงศาวดารที่สืบทอดมาจากกรุงศรีอยุธยาและกรุงธนบุรี โดยยังคงเน้นเรื่องบุญบารมีและเรื่องอภินิหารของพระมหากษัตริย์เพื่อสนับสนุนสิทธิธรรมในการครองราชย์ ขณะเดียวกันก็ใช้เรื่องการหมกบุญบารมีเพื่ออธิบายการหมกสิทธิธรรมการครองราชย์ ดังกรณีของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี (อุบลศรี อรรถพันธ์, 2524, หน้า 194) แม้กระทั่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ยังคงรักษาความเชื่อเรื่องบุญบารมีตั้งแต่ครั้งที่ยังทรงพระผนวช เมื่อทรงครองราชสมบัติแล้วพระองค์ยังแสดงพระทรรศนะความเชื่อเรื่องบุญบารมี ความศักดิ์สิทธิ์ของพรหมณ์ และอำนาจของเทวดา (นฤมล ธีรวัฒน์, 2525) ฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่า พระราชพงศาวดารสมัยที่ 1 ที่ชำระในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สะท้อนว่าความเชื่อด้านไสยศาสตร์มีอิทธิพลต่อชนชั้นปกครองและชนชั้นนำ

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 ทำให้พระราชพงศาวดารสมัยนี้ยังคงขนบการบันทึกแบบดั้งเดิมหรือแบบจารีตอยู่

2.2 โลกทัศน์ไสยศาสตร์ในพระราชพงศาวดารสมัยที่ 2: ยุครอยต่อ

พระราชพงศาวดารสมัยที่ 2 ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ เริ่มปรากฏพรรณษาปฏิเสศความเชื่อไสยศาสตร์ โดยใช้เหตุผลทางวิทยาศาสตร์มาอธิบายเหตุการณ์เหนือธรรมชาติ ทำให้พระราชพงศาวดารสมัยนี้มีลักษณะการบันทึกที่ผสมผสานระหว่างแบบดั้งเดิมกับแบบใหม่ ดังเหตุการณ์ “ปฏิสังขรณ์พระปฐมเจดีย์” ต่อจากตัวอย่างที่ 2 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ชำระพระราชพงศาวดารอ้างพระพรรณษาของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อเหตุการณ์พระบรมสารีริกธาตุแสดงปาฏิหาริย์ ดังข้อความว่า ... *ภายหลังการปาฏิหาริย์มีเนื้อ ๆ ขึ้น จึงมีผู้กล่าวกันว่าพระปฐมเจดีย์มีรัศมีสว่าง เพราะด้วยธาตุไฟกินอยู่ในอิฐในปูนจึงเป็นเช่นนี้ ด้วยตำราฝรั่งเขาเรียกว่า ฟอสฟอรัส เป็นของมีรัศมี ไม่เป็นพระบรมธาตุ ปาฏิหาริย์ดอก จึงโปรดเกล้าฯ ให้กรมหมื่นอลงกฎกิจปรีชา พระยานุชิตชาญชัย พระวิสุทธโยธามาตย์ เอาเครื่องมือทำฟอสฟอรัส และต้นดอกไม้เทียนดอกตาดอกไปชันสูตร ก็ว่าเป็นไฟธาตุเกิดขึ้นเอง ไม่ใช่ปาฏิหาริย์ ...* (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, 2547, หน้า 250) คำอธิบายปาฏิหาริย์ของพระบรมสารีริกธาตุว่าเกิดจากธาตุฟอสฟอรัส ไม่ใช่เหตุการณ์อัศจรรย์ นับเป็นโลกทัศน์แบบวิทยาศาสตร์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่สะท้อนในพระราชพงศาวดารของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ที่อธิบายความเชื่อเรื่องเหนือธรรมชาติด้วยวิทยาศาสตร์ ข้อสรุปนี้สอดคล้องกับพรรณษาของ วิไลเสา ถาวรธนสาร (2545, หน้า 57) ว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเน้นการปฏิรูปลักษณ์ของเหตุและผลในพระพุทธานุภาพเพื่อขจัดความเชื่อและปาฏิหาริย์ที่ไม่สามารถพิสูจน์ได้ และยังสัมพันธ์กับบทสรุปของ อภิเชษฐ กาญจนดิฐ (2555, หน้า 81, 99) ที่ว่าเจ้าพระยาทิพากรวงศ์เป็นปัญญาชนชั้นนำชาวสยามที่นำแนวคิดและความรู้เก่าในสังคมสยาม และความรู้นิเวศวิทยาตะวันตกเข้ามาผสมผสานกัน นับเป็นการเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ครั้งสำคัญของสยามในขณะนั้น

2.3 โลกทัศน์ไสยศาสตร์ในพระราชพงศาวดารสมัยที่ 3: ยุคเริ่มต้นสมัยใหม่

พระราชพงศาวดารสมัยที่ 3 ของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี พระองค์ทรงชำระพระราชพงศาวดารที่เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ชำระไว้ 2 ฉบับ คือ

พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 และพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 ดังรายงานทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า “ข้าพระพุทธเจ้าจึงได้ตรวจชำระโดยตั้งใจที่จะคงความไว้ ตามที่เจ้าพระยาทิพากรวงศ์เรียบเรียง ได้ตัดทอนเพิ่มเติมและแก้ไขบ้างแต่ที่จำเป็น คือ **ตัดข้อความอันปราศจากสารประโยชน์ออกเสียบ้าง** เพิ่มเติมข้อความที่ยังบกพร่องขาดอยู่ให้บริบูรณ์บ้าง” (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2531, หน้า ๓) และแต่งพระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ 5 ขึ้นใหม่ พระราชพงศาวดารในสมัยนี้ปรากฏความเชื่อด้านไสยศาสตร์ในลักษณะที่เป็นราชประเพณีที่ต้องถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ทุกครั้งเมื่อกล่าวถึงไสยศาสตร์พระองค์จะอ้างอิงที่มาของข้อมูลเสมอและทรงระมัดระวังเมื่อกล่าวถึงเรื่องเหนือธรรมชาติ ข้อสรุปนี้สอดคล้องกับคำกล่าวของอรุณจักรีสัตยานุรักษ์ (2555, หน้า 62) ที่ว่าพระราชพงศาวดารหลังสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา ไม่ได้ถูกเขียนขึ้นภายใต้กรอบจารีตเดิมตามแนวคิดทางศาสนา แต่ถูกเขียนขึ้นจากกรอบแนวคิดใหม่เกี่ยวกับมนุษย์ จักรวาล รัฐ กษัตริย์ และเวลาตามวิधिประวัติศาสตร์แบบสมัยใหม่ บทบาทของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพทำให้สายล สัตยานุรักษ์ (2546, หน้า 87) ยกย่องให้พระองค์เป็น “ปัญญาชนชั้นนำชาวสยาม” ที่ชำระพระราชพงศาวดารเพื่อสร้างอัตลักษณ์ของ “เมืองไทย” ที่อยู่ท่ามกลางโลกที่กำลังเปลี่ยนแปลง ทำให้พระราชพงศาวดารของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพมีลักษณะเป็นงานเขียนทางประวัติศาสตร์แบบสมัยใหม่ ซึ่งมีขนบการบันทึกพระราชพงศาวดารที่แตกต่างกับพระราชพงศาวดารแบบดั้งเดิมอย่างสิ้นเชิง

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัยโลกทัศน์ไสยศาสตร์ในพระราชพงศาวดาร ผู้วิจัยมีประเด็นในการอภิปรายผลดังนี้

ลักษณะความเชื่อไสยศาสตร์ในพระราชพงศาวดาร

พระราชพงศาวดารฉบับความพิสดารพบลักษณะความเชื่อไสยศาสตร์ 6 ลักษณะ ได้แก่ อิทธิปาฏิหาริย์ ฤกษ์ยาม เครื่องรางของขลัง คาถาอาคม โขกลาง และความฝัน พระราชพงศาวดารในฐานะเป็นประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่ต้องได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ชำระ ผู้ชำระล้วนเป็นพระราชวงศ์ เสนาบดีชั้นผู้ใหญ่ หรือพระสงฆ์ที่มี

สมณะสูง พระราชพงศาวดารจึงเป็นทั้ง “ตำรา” และ “เครื่องบรรณาการ” สำหรับราชวงศ์ การที่พระราชพงศาวดารเลือกบันทึกเหตุการณ์ไสยศาสตร์ในพระราชพงศาวดาร ตามประสบการณ์โดยตรงของผู้ชำระหรืออ้างอิงข้อมูลจากแหล่งอื่นล้วนสะท้อนความเชื่อที่ว่าไสยศาสตร์เป็นความจริงและเป็นมูลเหตุที่ทำให้เกิดเหตุการณ์ที่สัมพันธ์กับพระมหากษัตริย์และบ้านเมืองตามพระศนะของชนชั้นปกครองและชนชั้นนำ ความเชื่อไสยศาสตร์ทำให้พระราชพงศาวดารอธิบายเรื่องราวในพระราชอาณาจักรได้อย่างต่อเนื่องและเชื่อว่าเป็นเรื่องจริง ผลการวิจัยนี้จึงแตกต่างกับงานวิจัยด้านไสยศาสตร์ในวรรณคดีไทยของ เรไร สืบสุข (2521) ทศนีย์ สุจินะพงษ์ (2516) และชนิษฐา ตันติพิมล (2535) ที่สรุปผลการวิจัยไปในทำนองเดียวกันว่า ผู้แต่งวรรณคดีใช้ไสยศาสตร์เพื่อทำให้เกิดความบันเทิงแก่ผู้อ่านเมื่อตัวละครต้องประสบกับอำนาจพิเศษของเทพเจ้า และภูตผีปิศาจ ทำให้เรื่องราวหรือเหตุการณ์สมจริง ช่วยดำเนินเรื่องที่นำตัวละครไปสู่ ปมขัดแย้งและการคลี่คลายและสะท้อนคุณค่าทางสังคม อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยเห็นว่า แม้ลักษณะความเชื่อไสยศาสตร์ในวรรณคดีไทยกับพระราชพงศาวดารจะสัมพันธ์กัน แต่พระราชพงศาวดารใช้ความเชื่อไสยศาสตร์เพื่อยกย่องพระมหากษัตริย์ในฐานะที่ทรงเป็นจอมทัพและทรงเป็นเจ้าของเหนือหัวของราษฎรในพระราชอาณาจักร และเชื่อว่าไสยศาสตร์เป็นมูลเหตุที่ทำให้เกิดเหตุการณ์หรือเรื่องราวภายใต้พระราชอำนาจของพระองค์ ไสยศาสตร์ในพระราชพงศาวดารจึงเป็นไสยศาสตร์ในระดับ “มหัศจรรย์” ไม่ใช่เรื่องแต่งประโลมโลกในระดับ “จุลภาค” ที่เกิดกับตัวละครอย่างในวรรณคดีไทย

บทบาทของไสยศาสตร์ในพระราชพงศาวดาร

นอกจากใช้ลักษณะความเชื่อไสยศาสตร์เพื่อดำเนินเรื่องและอธิบายเหตุการณ์จริงในอาณาจักรแล้ว ผู้ชำระพระราชพงศาวดารยังใช้เพื่อยกย่องพระเดชานุภาพและบุญบารมีของพระมหากษัตริย์ในฐานะที่ทรงเป็น “สมมติเทพ” มีพระสถานภาพสูงส่งกว่าสามัญชน ขณะเดียวกันได้ใช้ไสยศาสตร์เพื่อดำเนินหรือวิจารณ์พระมหากษัตริย์บางพระองค์เช่นกัน การพบความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ในพระราชพงศาวดารและวรรณคดีไทยทำให้เห็นบทบาทไสยศาสตร์ที่มีอิทธิพลต่อมนุษย์ในงานเขียนทางประวัติศาสตร์ซึ่งเชื่อว่าเป็นเรื่องจริงและงานทางวรรณคดีซึ่งเป็นเรื่องแต่ง บ่งบอกว่ามนุษย์ล้วนใช้ไสยศาสตร์เพื่อควบคุมธรรมชาติที่ตนไม่สามารถเอาชนะได้ ใช้เป็นที่ยึดเหนี่ยวทางใจ ก่อให้เกิดกำลังใจและช่วยในการดำเนินชีวิต

แม้พระราชพงศาวดารเป็นประวัติศาสตร์นิพนธ์ฉบับราชสำนักที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับพระราชกรณียกิจด้านการปกครอง การสงคราม และการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา เป็นสำคัญ ทั้งยังเป็นเอกสารที่เคยเผยแพร่เฉพาะภายในชนชั้นปกครองหรือชนชั้นนำเท่านั้น การปรากฏความเชื่อไสยศาสตร์ในพระราชพงศาวดารทั้ง 3 สมัยย่อมสะท้อนโลกทัศน์ และทำให้เข้าใจความคิดของชนชั้นปกครองและชนชั้นนำในสมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เป็นอย่างดีดังนี้ พระราชพงศาวดารสมัยที่ 1 รับเอาคติความเชื่อเรื่องผี พร่าหมณ์ และพุทธผสมกันโดยสนิทใจ ขณะที่พระราชพงศาวดารสมัยที่ 2 ยังคงปรากฏความเชื่อไสยศาสตร์บางประการอยู่ และเริ่มพบการอธิบายว่าเหตุการณ์ทางธรรมชาติไม่ใช่กลางบอกเหตุร้ายอย่างที่สังคมเข้าใจ ส่วนพระราชพงศาวดารสมัยที่ 3 ปรากฏชัดเจนว่าผู้ชำระทรงนำความรู้แบบสมัยใหม่และความสำนึกของรัฐประชาชาติมาชำระพระราชพงศาวดาร ซึ่งส่งผลต่อวิวัฒนาการด้านความเชื่อไสยศาสตร์ในพระราชพงศาวดารไทยอย่างชัดเจนในลักษณะการคงอยู่ สืบทอด และการเปลี่ยนแปลงจากสมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 5 ซึ่งเป็นยุคสุดท้ายของพระราชพงศาวดาร

กิตติกรรมประกาศ

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของคณาจารย์เรื่อง “พัฒนาการกลวิธีการเล่นเรื่องกลวิธีทางภาษาและโลกทัศน์ในพระราชพงศาวดาร” หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ผู้วิจัยได้รับทุนพัฒนาบุคลากรมหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี จึงขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

รายการอ้างอิง

- กฎหมายตราสามดวงฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 2. (2550). กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- ชินิษฐา ต้นดีพิมล. (2535). *การวิเคราะห์ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ของสุนทรภู่*.
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย, คณะมนุษยศาสตร์,
มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- จิตใส อยู่สุชี. (2539). *การศึกษาความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ของคนไทยจากเอกสาร
สมัยอยุธยา*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์ไทย,
คณะสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร.
- เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. (2547). *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4
ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ข้า บุนนาค)* (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ: ต้นฉบับ.
- ฉลอง สุนทราวณิชย์. (2519). *วิวัฒนาการการเขียนประวัติศาสตร์ไทย จากเจ้าพระยา
ทิพากรวงศ์ถึงสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพฯ.
ใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ สุชาติ สวัสดิ์ศรี (บรรณาธิการ). ประวัติศาสตร์
และนักประวัติศาสตร์ไทย* (หน้า 62-94). กรุงเทพฯ: สังคมศาสตร์ปริทัศน์.
- ตำราพิชัยสงคราม ใน *บรรณานุกรมงานพระราชทานเพลิงศพ พลเอก อำนวย คำวิภาญจน์*.
(2524). กรุงเทพฯ: ม.ป.ท.
- ทัศนีย์ สุจินะพงษ์. (2516). *การใช้ไสยศาสตร์ในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน*. วิทยานิพนธ์
อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.
- เทพย์ สาริกบุตร. (2514). *เคล็ดลับไสยศาสตร์*. พระนคร: ศิลปบรรณาการ.
- เทพย์ สาริกบุตร. (2549). *วิชาคงกระพันชาตรี*. กรุงเทพฯ: เสริมวิทย์บรรณาการ.
- นฤมล ธีรวัฒน์. (2525). *พระราชดำริทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์, บัณฑิต
วิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นาฏวิภา ชลิตานนท์. (2524). *ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำรา
สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2555). *ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารอยุธยา.
ใน ปากไก่และใบเรือ* (หน้า 367-436) (พิมพ์ครั้งที่ 4). นนทบุรี: ฟ้าเดียวกัน.

- นิพัทธ์ แยมเดช. (2561). ไตรภูมิพระร่วงและจารึกวัดป่ามะม่วง: ลักษณะร่วมด้านเนื้อหา และการสะท้อนภาพลักษณ์ของพระมหากษัตริย์ราชธานีที่ 1 (ลิไทย). *วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา*, 26(50), 263-288.
- พระมหาสมชาย ธีรปภาโส. (2546). *ความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุในสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ใน *ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนนาภิเษก เล่ม 3*. (2542). กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหมอบรัดเลย์* (พิมพ์ครั้งที่ 2). (2549). กรุงเทพฯ: โฆสิต.
- พระราชพงศาวดารกรุงสยามจากต้นฉบับของบริติชมิวเซียม กรุงลอนดอน ใน *ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนนาภิเษก เล่ม 2*. (2542). กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา ใน *อนุสรณ์ในงานบรรจุศพ คุณพ่อไต้ลัง พรประภา ณ สุสานศรีราชา ชลบุรี วันที่ 4 กันยายน พุทธศักราช 2511*. (2511). (พิมพ์ครั้งที่ 11). ม.ป.ท.
- พลูหลวง. (2546). *7 ความเชื่อของไทย [คดีสยาม]* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- เรไร สืบสุข. (2521). *ไสยศาสตร์ในวรรณคดีไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น*. วิทยานิพนธ์ การศึกษามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- วีไลเลขา ถาวรณสาร. (2545). *ชนชั้นนำไทยกับการรับวัฒนธรรมตะวันตก*. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- ศานติ ภักดีคำ. (2562). *ประวัติศาสตร์อยุธยาจากพระราชพงศาวดาร พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับปลีกและฉบับความย่อ*. กรุงเทพฯ: สมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์ฯ.

- สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2531). *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ข้า บุนนาค) สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงตรวจชำระ และทรงนิพนธ์อธิบาย* (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ: กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2545). *พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ 5*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2546). *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2* (พิมพ์ครั้งที่ 9). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- สายชล วรรณรัตน์. (2525). *พุทธศาสนากับแนวคิดความทางการเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก* (พ.ศ. 2325-พ.ศ. 2352). วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สายชล สัตยานุรักษ์. (2546). *สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ การสร้างอัตลักษณ์ “เมืองไทย” และ “ชน” ของชาวสยาม*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- อภิเชษฐ กาญจนดิฐ. (2555). เอกสารลำดับที่ 76 หนังสือแสดงกิจจานุกิจของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์: การปรับเปลี่ยนโลกทัศน์ของชนชั้นนำไทย. ใน สยาม ภัทรานุประวัติ และคณะ (บรรณาธิการ). *100 เอกสารสำคัญ: สรรพสาระประวัติศาสตร์ไทย ลำดับที่ 19* (หน้า 55-105). กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2555). *การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นนำไทยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4-พ.ศ. 2475* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อุบลศรี อรรถพันธุ์. (2524). *การชำระพระราชพงศาวดารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.